

A nyelvi változások elméletének néhány kérdéséhez

Kiss Jenő

Budapest, ELTE Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszék

Az előadásban a nyelvi változások néhány általános kérdéséről lesz szó. Fókuszban a nyelvi változásokat indukáló (tényleges/valószínű/feltételezhető) okrendszer áll, különös tekintettel a nyelvi változásokhoz elengedhetetlenül szükséges három alaptényező, a nyelv, az ember és a nyelvhasználat összefüggésében.

Kiindulópontul amellet érvelek, hogy nem fogadható el a nyelvi változásnak mint jelenségnek a rendszertelen jellegéről szóló vélekedés. Amellet érvelek, hogy a nyelvi változásoknak oka van, még ha nem is tudjuk bizonyos esetekben megállapítani, mi az ok.

Axióma, hogy nyelvi változás csak a nyelvhasználatban jön létre. Kézen fekvő tehát, hogy a nyelvi változás vizsgálatában a nyelvhasználat figyelemmel kísérésének alapvetően fontos szerepe kell, hogy legyen. Minthogy pedig nyelvhasználat csak emberi tevékenység következménye lehet (nyelvhasználat az, amikor az ember működtet valamely nyelvet), természetes módon tételezhető, hogy az embernek így vagy úgy köze van a nyelvi változásokhoz. Ebben a vonatkozásban megemlíthető egyrészt az, hogy az ember biológiai/természeti és szociális/társadalmi lény egyidejűleg. Másrészt az, hogy az ember és a nyelv egymást feltételezi, hiszen nincs ember/emberi társadalom nyelv nélkül, amiként nincs nyelv (emberi) nyelv az emberen/emberi társadalmon kívül. A nyelvhasználat kettős beágyazottsága, ti. a valamely nyelvhez és valamely emberhez/közösséghez való egyidejű kötődése az említett tények szükségszerű folyamánya. Mindebből értelemszerűen következik, hogy a nyelvi változások vizsgálatában sem egyik, sem másik „oldal” nem hiányozhat.

A nyelv történeti szempontból nézve sem zárt és statikus, hanem nyitott és dinamikus rendszer, olyan organikusan összefüggő egész, amely a beszédhez szükséges nyelvi jelekből, elemekből és ezeknek a jeleknek a használatát lehetővé tevő, egyszersmind meghatározó szabályrendszerből áll.

A nyelv egyfelől lehetővé tesz bizonyos változásokat a maga változatosságával és rugalmasságával, másfelől meg is szabja a változás lehetőségét, módját, útját.

A nyelvi változások gyújtószikrája azonban a biopszichoszociálisan meghatározott ember nyelvi tevékenységében keresendő. Ezért a nyelvi változásokat elindító, kiváltó okok kutatásában nem lehet figyelmen kívül hagyni a nyelvi rendszeren kívüli azon tényezőket, amelyek a nyelvet működtető emberek nyelvhasználatát közvetlenül vagy közvetetten befolyásolják. Ebben az összefüggésben figyelmünkre érdemes az élővilágra általában, így az ember életére és tevékenységére is jellemző dinamikus alkalmazkodási folyamat (adaptív dinamika). Az előadásban ezt igazoló, erősítő összefüggésekről is szó esik.